

HÖGSTA DOMSTOLENS BESLUT

meddelat i Stockholm den 25 april 2019

Mål nr

B 184-19

PARTER

Klagande

PP

Ombud och offentlig försvarare: Advokat MP

Motparter

1. Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

2. Sekretess A

Sekretess

Ombud och målsägandebiträde: Advokat UB

SAKEN

Våldtäkt m.m.

Dok.Id 161242

HÖGSTA DOMSTOLEN	Postadress	Telefon 08-561 666 00	Expeditionstid
Riddarhustorget 8	Box 2066	Telefax -	08:45–12:00
	103 12 Stockholm	E-post:	13:15–15:00
		hogsta.domstolen@dom.se	
		www.hogstodomstolen.se	

ÖVERKLAGADE AVGÖRANDE

Svea hovrätts beslut 2018-11-23 och dom 2018-12-10 i mål B 8639-18

HÖGSTA DOMSTOLENS AVGÖRANDE

Högsta domstolen avslår överklagandet av hovrätts beslut den 23 november 2018.

Högsta domstolen meddelar inte prövningstillstånd med anledning av överklagandet av hovrätts dom den 10 december 2018. Hovrätts dom står därmed fast.

Vad hovrätten har förordnat om sekretess ska bestå.

MP ska få ersättning av allmänna medel för försvaret av PP i Högsta domstolen med 15 705 kr. Av beloppet avser 10 350 kr arbete, 2 214 kr tidsspillan och 3 141 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

UB ska få ersättning av allmänna medel för biträdet åt Sekretess A i Högsta domstolen med 8 625 kr. Av beloppet avser 6 900 kr arbete och 1 725 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

PP har yrkat att Högsta domstolen, såvitt avser åtalet för våldtäkt den 20 juni 2018 och skadestånd till Sekretess A, ska på grund av jäv undanröja hovrätts dom och återlämna målet till hovrätten för fortsatt behandling. I andra hand har han yrkat att det angivna åtalet för våldtäkt ska ogillas och att Sekretess A:s skadeståndsanspråk ska avslås.

Riksåklagaren och Sekretess A har motsatt sig yrkandena.

Högsta domstolen har meddelat det prövningstillstånd som framgår av punkten 9.

SKÄL

Bakgrund och frågan i Högsta domstolen

1. Sedan en huvudförhandling i ett brottmål har avslutats ska rätten samma dag eller senast nästföljande arbetsdag hålla överläggning och, om det kan ske, besluta dom samt avkunna den. Rätten kan dock vid överläggningen i stället besluta att dom ska meddelas genom att hållas tillgänglig på domstolens kansli vid en viss senare tidpunkt. (Se 30 kap. 7 § rättegångsbalken.)
2. Frågan är nu om rättens ledamöter på grund av jäv är förhindrade att hålla fortsatt huvudförhandling i ett brottmål med anledning av att ny bevisning har åberopats efter avslutad huvudförhandling och efter överläggning, men innan dom har meddelats. Närmare bestämt gäller frågan betydelsen av att rätten, enligt anteckningar som sänts till parterna, hållit överläggning och beslutat dom att meddelas vid ett senare tillfälle samt att den tilltalade skulle vara fortsatt häktad i avvaktan på dom eller tills annat meddelas.

Bakgrund till målet i Högsta domstolen

3. PP dömdes i tingsrätten för våldtäkt mot Sekretess A. Han frikändes från ett åtal för försök till våldtäkt mot Sekretess B.
4. Hovrätten höll huvudförhandling i fyra dagar, den sista dagen den 14 november 2018. Av rättens anteckningar från förhandlingen framgår att rätten samma dag höll enskild överläggning och då beslutade att PP skulle stanna kvar i häkte till dess dom meddelades eller annat beslutades och att dom skulle meddelas den 23 november 2018. Det antecknades också att ”vid enskild överläggning beslutas dom”. Anteckningarna e-postades den 14 november till häktet, åklagaren, målsägandebiträderna och PPs försvarare.

5. Ett par dagar innan domen skulle meddelas åberopade PP ny bevisning. Den bestod av en tidningsartikel och utdrag ur hans digitala dagbok med anteckningar som bl.a. rörde de åtalade gärningarna. Han åberopade även tilläggsförhör med sig själv beträffande dagboken. Bevisningen skulle styrka att han inte hade gjort sig skyldig till de åtalade gärningarna.
6. Hovrätten kompletterade utredningen genom att tillåta den nya bevisningen och underrättade parterna om att dom inte skulle meddelas den dag som tidigare hade aviserats. Hovrätten gav parterna möjlighet att yttra sig i frågan om den nya bevisningen kunde prövas vid fortsatt huvudförhandling med samma ledamöter som tidigare eller om målet med hänsyn till reglerna om jäv skulle sättas ut till ny huvudförhandling med andra ledamöter. PP anförde att ledamöterna var jäviga att fortsätta handläggningen och begärde att målet skulle sättas ut till ny huvudförhandling. Åklagaren och målsägandena angav motsatt uppfattning.
7. Hovrätten prövade jävsinvändningen med andra ledamöter i ett särskilt beslut. Rätten fann att det inte hade kommit fram någon omständighet som medförde att de ledamöter som deltagit i huvudförhandlingen var jäviga och avslog PPs invändning.
8. Hovrätten höll därefter – med samma ledamöter som vid det första huvudförhandlingstillfället – fortsatt huvudförhandling. Hovrätten fastställde tingsrättens domslut.
9. PP har överklagat såväl hovrättens beslut som hovrättens dom. Högsta domstolen har meddelat prövningstillstånd såvitt avser hovrättens beslut att avslå jävsinvändningen. Frågan om prövningstillstånd beträffande målet i övrigt har vilandeförklarats.

Komplettering av utredningen sedan huvudförhandlingen har avslutats

10. Under ett måls handläggning och fram till dess att huvudförhandlingen har avslutats har en part i ett brottmål möjlighet att åberopa ny bevisning. Den nya bevisningen kan avvisas bara om någon av de angivna förutsättningarna i 35 kap. 7 § rättegångsbalken föreligger, exempelvis att beviset uppenbart inte skulle få någon verkan.

11. När huvudförhandlingen har avslutats är situationen en annan. Enligt 46 kap. 17 § och 51 kap. 17 § rättegångsbalken kan rätten komplettera utredningen innan målet avgörs, dock bara om den finner att det är nödvändigt. Att en dom redan har beslutats hindrar inte att komplettering sker så länge domen inte har meddelats. En komplettering av utredningen med ny bevisning som har åberopats av part förutsätter emellertid att rätten anser att kompletteringen behövs (jfr prop. 1986/87:89 s. 226 och 237). Det är alltså rättens eget behov som är avgörande. Av rättsfallet NJA 2005 s. 864 följer att rättens bedömning i första hand bör ta sikte på frågan om den nya bevisningen är av sådan karaktär och styrka att den skulle kunna inverka på utgången i målet.

12. Reglerna i 46 kap. 17 § rättegångsbalken (liksom 51 kap. 17 §) måste anses bygga på tanken att beslut om komplettering fattas av de ledamöter som har deltagit vid huvudförhandlingen.

Domarjäv

13. Enligt generalklausulen i 4 kap. 13 § 10 rättegångsbalken är en domare jävig att handlägga ett mål om det föreligger någon särskild omständighet som är ägnad att rubba förtroendet till hans eller hennes opartiskhet i målet. Av betydelse är även bestämmelserna i 2 kap. 11 § regeringsformen om rätten till en rättvis rättegång (jfr artikel 6 i Europakonventionen, artiklarna 47 och 48

i EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna samt skäl 16 och artikel 4 i direktiv 2016/343¹).

14. Prövningen av om jäv föreligger enligt 4 kap. 13 § 10 rättegångsbalken avser inte bara domarens egen inställning till målet och parterna. Det räcker därför inte att domaren rent faktiskt är opartisk. För att jäv enligt general-klausulen ska anses föreligga är det emellertid inte tillräckligt att en part saknar förtroende för domaren. Det måste också finnas en rimlig grund för partens åsikt att domaren inte är opartisk. Så kan vara fallet om det – med ett objektivt betraktelsesätt – föreligger någon särskild omständighet som är ägnad att rubba förtroendet för domarens opartiskhet. (Se t.ex. NJA 1998 s. 82, NJA 2010 s. 274 och NJA 2014 s. 482 p. 12 och 13 med hänvisningar.)

15. Ett exempel på en omständighet som ibland, beroende på förhållandena i det enskilda fallet, har ansetts inge ett berättigat tvivel till domarens opartiskhet, är när hans eller hennes uppfattning i skuldfrågan har getts till känna innan frågan ska avgöras slutligt av denne (se t.ex. Europadomstolens dom *Hauschildt v. Denmark*, no. 10486/83, den 24 maj 1989, liksom *Perote Pellon c. Espagne*, no. 45238/99, den 25 juli 2002, *Cianetti c. Italie*, no. 55634/00, den 22 april 2004 och *Gómez de Liaño y Botella c. Espagne*, no. 21369/04, den 22 juli 2008). Om uppfattningen har avspeglats i ett beslut, har det ansetts få betydelse huruvida det är fråga om ett förtida ställningstagande i skuldfrågan med tillämpning av samma eller ett lägre beviskrav än vid det slutliga avgörandet av brottmålet, t.ex. vid ett beslut om häktning under målets handläggning. I fall där ett lägre beviskrav har tillämpats har i regel jäv inte ansetts föreligga (jfr t.ex. Europadomstolens dom *Padovani v. Italy*, no. 13396/87, den 26 februari 1993).

¹ Europaparlamentets och Rådets direktiv (EU) 2016/343 av den 9 mars 2016 om förstärkning av vissa aspekter av oskuldspresumtionen och av rätten att närvara vid rättegången i straffrättsliga förfaranden

16. Ett fall när domarens uppfattning ges till känna innan brottmålet är avgjort är då han eller hon i beslut om rättspsykiatrisk undersökning har funnit övertygande bevisning om att den tilltalade har begått den åtalade gärningen. Om den tilltalade efter ett sådant beslut åberopar ny bevisning, har i den juridiska litteraturen uttalats att domarna kan anses vara jäviga att vid fortsatt huvudförhandling pröva den nya bevisningen (jfr Per Olof Ekelöf m.fl., Rättegång, Femte häftet, 8 uppl. 2011, s. 216 f., Peter Fitger m.fl., Rättegångsbalken m.m., 18 december 2018, Zeteo, kommentaren till 4 kap. 13 §, och Karol Nowak, Oskyldighetspresumtionen, 2003, s. 405; jfr även NJA 1998 s. 82 och prop. 1992/93:25 s. 19).

Var rätten jävig när den höll fortsatt huvudförhandling?

Inledning

17. Om rätten efter avslutad huvudförhandling kompletterar utredningen till följd av att part har åberopat ny bevisning, ska rätten också ta ställning till om den ska läggas fram vid en fortsatt eller en ny huvudförhandling (jfr 46 kap. 11 och 17 §§ rättegångsbalken).

18. PP har gjort gällande att hovrätten borde ha beslutat att hålla ny huvudförhandling med andra ledamöter, eftersom rätten efter överläggningen låtit sitt ställningstagande i skuldfrågan utåt komma till uttryck genom häktningsbeslutet och anteckningen att dom beslutats vid enskild överläggning.

Betydelsen av beslutet om fortsatt häktning

19. Ett beslut om häktning efter huvudförhandlingen kan sägas vara fattat i en kvalitativt ny situation; rättens beslut fattas av de ledamöter som ska döma i målet och grundas på det samlade processmaterialet (jfr JO 2008/09 s. 53).

20. Ett beslut efter att rätten har överlagt till dom om att en tilltalad ska kvarbli i häkte i avvaktan på domen eller till dess annat meddelas kan ha

fattats utan att någon mer ingående överläggning har hållits. Med en sådan formulering av häkttningsbeslutet har rätten inte gett till känna ett ställningstagande i skuldfrågan innan dom meddelas på ett sätt som hindrar att målet även i fortsättningen handläggs av samma ledamöter efter ett beslut om komplettering av utredningen.

21. Rättens ledamöter kan därmed inte av detta skäl i sig vara jäviga om de håller fortsatt huvudförhandling för att ta upp ny bevisning.

Betydelsen av anteckningen om att rätten vid överläggningen har beslutat dom

22. Frågan är därefter om det har någon betydelse att rätten enligt sina anteckningar omedelbart efter huvudförhandlingen överlagt och beslutat dom. Det skulle kunna hävdas att rätten redan då har definitivt och slutligt tagit ställning i skuldfrågan eller att anteckningarna – om de sänds till parterna – i vart fall utåt förmedlar det intrycket.

23. Det finns därför anledning att först behandla frågan om formuleringen ”beslutar dom” ensamt eller i kombination med häkttningsbeslutet kan sägas innebära att rätten definitivt och slutligt tagit ställning i skuldfrågan.

24. Enligt 30 kap. 7 § rättegångsbalken ska, som nämnts (p. 1), överläggning hållas ”innan dom beslutas” och, när huvudförhandling har ägt rum, samma eller senast nästa arbetsdag. Rättens anteckningar om att ”vid enskild överläggning beslutas dom” är en standardformulering som främst betingas av önskemålet att ange att överläggning har hållits. Den anger att rätten har fattat beslut i skuldfrågan men ger ingen information i övrigt.

25. En överläggning kan fortsätta (jfr NJA II 1943 s. 214). Vid en första överläggning kan det visa sig att ytterligare överväganden behövs. Det är också möjligt att fortsätta överläggningen även om det till en början inte ansetts erforderligt. Arbetet med att författa domskälen kan föranleda en närmare och förnyad analys av målet och leda till helt eller delvis ändrade

ställningstaganden. Den yttersta gränsen för en fortsatt överläggning, och därmed för en ändrad bedömning, sätts i princip av reglerna om tiden för domens meddelande. Vad som sägs i anteckningarna om att dom beslutas vid ett visst överläggningstillfälle hindrar alltså inte att en fortsatt överläggning skulle kunna bli aktuell, när rätten har bestämt att domen ska meddelas vid ett senare tillfälle.

26. Formuleringen att rätten beslutar dom innebär alltså inte i sig att rätten gör något egentligt uttalande i skuldfrågan. Det låter sig visserligen sägas att det av en anteckning av detta slag – i förening med ett beslut om att den tilltalade ska bli kvar i häkte – följer att domstolen överväger att bifalla åtalet, åtminstone till en del; annars skulle ju något beslut om häktning inte kunna fattas. Är det fråga bara om en åtalspunkt följer indirekt av formuleringen, tillsammans med häktningsbeslutet, att rätten på det dåvarande stadiet avser att bifalla åtalet. Något definitivt och slutligt ställningstagande i skuldfrågan kan dock inte läsas in i detta. Det är alltså möjligt för rätten att under tiden fram till dess domen meddelas göra en annan bedömning. Att en häktning hävs under mellantiden är något som förekommer i praktiken.

27. Det anförda har bäring också på den situationen att rätten har funnit det nödvändigt att komplettera utredningen med stöd av 46 kap. 17 § eller 51 kap. 17 § rättegångsbalken. Inte heller i de fallen finns det något rättsligt hinder att i större eller mindre utsträckning frångå ett ställningstagande som har gjorts vid en tidigare överläggning baserat på ett annat, mer begränsat underlag.

28. Inte heller kan rätten i ett sådant fall normalt sett anses ha en förutfattad mening i skuldfrågan – som skulle kunna hindra rätten från att överväga betydelsen av ytterligare bevisning – genom att en överläggning genomförts på grundval av den tidigare föreliggande utredningen. En annan sak är att det kan finnas anledning för rättens ledamöter att vara särskilt observanta på att tidigare ställningstaganden under överläggningen inte får leda till en minskad benägenhet att reellt pröva den nytillkomna utredning som tillåts. Generellt

sett kan det vara lämpligt att rätten i domskälen redovisar sin syn på den tillkommande utredningen ställd i relation till utredningen i övrigt för att på så sätt göra det möjligt för parterna att se hur materialet har vägts in vid prövningen.

29. Det sagda hindrar inte att det rent undantagsvis på grund av särskilda omständigheter i det enskilda fallet kan förekomma situationer där det i praktiken är mycket svårt för rättens ledamöter att frigöra sig från redan intagna ståndpunkter i skuldfrågan, även om domen ännu inte är meddelad. Avgörande är då om den tilltalade, vid en bedömning av det rättsliga förfarandet som en helhet, kan få en rättvis rättegång i den mening som avses i 2 kap. 11 § regeringsformen, och frågan om jäv för ledamöterna ska på begäran av part prövas av rätten med andra ledamöter innan en tänkt fortsättning av huvudförhandlingen kommer till stånd.

30. Det finns mot denna bakgrund anledning att gå vidare med frågan om anteckningen tillsammans med häktningsbeslutet utåt förmedlar intrycket att rätten tagit ställning i skuldfrågan och därför på den grunden bör anses som en sådan särskild omständighet som är ägnad att rubba förtroendet för ledamöternas opartiskhet.

31. Det som talar för att så bör anses vara fallet är främst att rätten vid överläggning gjort ett ställningstagande i skuldfrågan och att detta kan skapa tvivel om de ledamöter som deltagit i den tidigare handläggningen kan ta till sig och objektivt värdera det som är nytt tillsammans med det som redan förevarit vid huvudförhandlingen. Det får antas vara överväganden av sådant slag som i betydande utsträckning bär upp Europadomstolens rättspraxis (se p. 15). Ett sådant synsätt skulle också stämma överens med vad som anses gälla när det har beslutats om rättspsykiatrisk undersökning.

32. Det finns emellertid omständigheter som talar emot ett sådant synsätt. För det första är det, som just framgått, klart att ett beslut vid överläggning

inte innebär ett slutligt uttalande i skuldfrågan och att det är möjligt för rätten att göra en annan bedömning ända fram till dess domen meddelas. Detta är också något som exempelvis åklagare och försvarare typiskt sett har anledning att känna till. För det andra har Europadomstolens praxis uppfattats på så sätt att kommunicerade överväganden innan själva huvudförhandlingen har börjat ska behandlas på ett annat sätt än ställningstaganden som kommunicerats sedan huvudförhandlingen har påbörjats. Beslut av processuell karaktär sedan huvudförhandlingen väl har inletts innebär normalt inte att rättens ledamöter utifrån ett objektivt betraktelsesätt ska behandlas som partiska i jävsbestämmelsens mening. (Jfr prop. 1992/93:25 s. 14 och artikel 4 i direktiv 2016/343.)

33. Till detta kommer att en med parterna kommunicerad anteckning om att dom beslutats tillsammans med ett beslut om fortsatt häktning inte utgör något uttryckligt uttalande i skuldfrågan. Besluten kan visserligen föranleda mer eller mindre säkra antaganden om den slutliga utgången. Om åtalet avser flera i och för sig häktningsgrundande brott, går det exempelvis inte att dra någon slutsats om vilken eller vilka åtalspunkter som rätten funnit styrkta. Situationen måste emellertid principiellt bedömas på samma sätt när åtalet avser endast ett häktningsgrundande brott. Inte heller i sådana fall ger antaganden om besluten rimlig grund för slutsatsen att rättens ledamöter skulle vara jäviga att fortsätta handläggningen av målet, exempelvis genom beslut att komplettera utredningen eller fortsätta huvudförhandlingen. Detta ligger i linje med att prövningen, om det kan framstå som om ett ställningstagande i skuldfrågan redan har gjorts, ska ske utifrån det sammanhang i vilket beslutet har fattats och kommunicerats (jfr NJA 2013 s. 1055 och *Daktaras v. Lithuania*, no. 42095/98, den 10 oktober 2000 p. 43).

Bedömningen i detta fall

34. I det här fallet har rätten, med de ledamöter som tidigare deltagit vid huvudförhandlingen, beslutat att utredningen ska kompletteras vid en fortsatt huvudförhandling. Det har inte genom anteckningen att hovrätten beslutat dom vid överläggning efter förhandlingens avslutande i förening med beslutet att PP skulle bli kvar i häkte gjorts några uttryckliga uttalanden i skuldfrågan. Det saknas även med ett objektivt betraktelsesätt rimlig grund för antagandet att rättens ledamöter inte har kunnat opartiskt besluta i fråga om komplettering av utredningen. Detsamma gäller i fråga om beslutet att fortsätta huvudförhandlingen och att då värdera betydelsen av den nya utredningen tillsammans med det som redan förevarit vid huvudförhandlingen.

35. Hovrättens beslut om att avslå jävsinvändningen ska alltså stå fast.

36. Det finns inte skäl att bevilja prövningstillstånd med anledning av att hovrättens dom har överklagats. Hovrättens dom står därmed fast.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Gudmund Toijer, Kerstin Calissendorff (referent), Johnny Herre, Ingemar Persson och Stefan Reimer
Föredragande justitiesekreterare: Lovisa Svenaeus